

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2011-1 Sayı / Issue: 22

İSRAİLLİLERİN ULUSAL DİNİ OLARAK YAHVEİZMİN YABANCI KÖKENLERİ

Dr. Kürşat Haldun Akalın
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

Yahve*, İsrail Tanrısının resmi ismi olarak Musa tarafından uyarlanmış ve süratle yayılmıştır. Musa'nın yolundan ilerleyen İsrail'de, Baal kehaneti olarak, tek bir Tanrı ortaya çıkmıştır. Yahveist şiirlerde El ismi Elohim olarak uyarlandığı gibi, Yahve ismi Baal ismi ile yer değiştirilmiştir. El, Akadcaya tanrı babası olarak çevrilmiştir. El, atalarının tapınmasını himaye eden tapmakta bütün ilahların başıdır. Oysa İsrail'in Tanrısı, bütün yeryüzünün tek ilahı olarak kalmasına rağmen, bütün insanlara eşit yaklaşmamaktadır. Yahve, tek yaratıcıdır, diğer bütün ilahlardan çok daha fazla güçlüdür. Ancak, yalnızca Yakub'un çocukları ırk olarak seçilmiştir. Yahveizmde akrabalık bağı devam etmektedir. Bir tek dünya vardır, sözde tektanrı dini olarak tanıtılmaktadır, ölümden sonraki hayata pek ilgi duyulmamaktadır, cennet ya da cehennem diye kavramları dahi yoktur, ölümden sonra ödüllendirme ya da cezalandırma sistemleri hiç yoktur, aracılık işlevini gören melekler de yoktur.

Anahtar Kelimeler: Sebt, Yahve, Baal

The Foreign Roots of Yahweism as National Religion of Israelians

ABSTRACT

Yahweh was adopted by Moses as the official name of the God of Israel and gained ground rapidly. In Mosaic Israel only a single God could appear in the Balaam oracles. Yahweh replaced Ba'al in Yahwistic poems, while El names were replaced by Elohim. El, whose name is translated into Accadian as the god of father. El is the patron of ancestor worship and in the head of the pantheon. But the God of Israel remained the God of all the earth, but not equally of all men. He was the Creator, more powerful than other gods; but the children of Jacob alone were His chosen race. Yahweism remained the child of its parent. It was a one-world, nominally monotheistic religion, with no interest in the thereafter, no concept of hell or heaven, no system rewards or punishments after death, no mediator things such as angels.

Key Words : Sebt, Yahweh, Ba'al

* "Eski Mısır dilinde fazlasıyla dinsel motiflerle yüklü bir anlama sahip olan '**bir ve tek olan**' anlamında "va" ya da "ua" sözcükleri, çoğu kez tanrı adlarıyla birlikte kullanılmaktaydı. Buna göre eski Mısır dilinde '*bir ve tek olan ışık tanrısı*' anlamındaki **Yahu-Va** nitelemesine bazı metinlerde rastlanılmıştır. Bu durumda da, İbrani dilindeki Yahova ya da Yahve adının eski Mısır orjinli olması muhtemel gibi görülmektedir. Bir başka deyişle, kimliği Yahudi inancında sunulan Musa peygamber, İsrailoğullarına Tanrı'yı anlatırken, '*Ben, ben olanım*' diyen bir tanrının cümlesindeki sözcüklerin baş harfinden değil de, zaten var olan Eski Mısır kökenli '**Bir ve Tek olan Işık Tanrısı Yahu-Va**' dan yararlanmış olması da muhtemeldir." (Yıldırım, 2010; 87).

1. GİRİŞ

İsraililerin ulusal dini olan yahveizm, garip olarak gittikleri coğrafyada etkili olan Kenan ve Mısır dinlerine karşı çıkmış olsa da, belki de bu dinleri etkisiz kılmak maksadıyla dogmalarını ve ibadetlerini Yahve dinine uyarlanmasıyla oluşmuştur. Örneğin yahveizm, özellikle de Mısır dinine bir tepki olarak ruhçuluğu dolayısıyla ölümden sonraki hayatı asla içermiş olmasa dahi, tanrının (Yahve'nin) ruh olduğunu ve bütün canlıların tanrının ruhunu taşıdığını belirten birkaç küçük cümleye Eski Ahit'te rastlamak mümkündür. Putperestliğin temel dogmasını yansıtan, onlarca alt ilahın ve bunların da altındaki insanların yüceler yücesi o tek tanrının ruhundan neşet ettiği imanı ya da Mısır mitolojisinin tanrı anlayışı, olduğu gibi Tevrat'a geçmiştir. Yüceler yücesi bu tek tanrının bütün ruhu oluşturduğu ve parçalanarak diğer canlıları kendi bütün ruhundan veya bünyesinden yarattığı imanı; gökteki bütün gezegenlerin aslında ruhani varlıkların birer tapınağı olduğu algılamasına yol açmış, bu nedenle Güneş'e ve Ay'a olduğu kadar tüm yıldızlara tapılmıştır. Güneş mitolojide Ra olmuş, Ay'da İsis'e dönüşmüştür. Üstün ruhların gökte ışık saçması ve Güneş ile Ay'da kendisini göstermesi, insandan üstün diğer ruhların ise cisme ya da bedene girerek barınması, ruhun girdiği beden ya da cismi tapınak (put) olarak görerek insanların tapması kiskanç Yahve'nin öfkesini çekmiş olsa dahi; Eski Ahit'te Yahve'nin ışık ya da ateşle tanıtılmış olması bile putperest bir uyarlamadır. Zira tanrı ışık ya da ateştir demek dahi, ruh olan tanrının ateşte barındığı (Mecusilik) ya da ışık cisim olduğu için tanrının da cisim (yani çürüyen ve yok olan) olduğunu ima etmek olur ki; sadece bu bile, tektanrıcılık iddiasındaki yahveizmde putperestlikten henüz kurtulunamadığını kanıtlar.

Tıpkı önceli İkneton gibi cinsiyetsizliğiyle insanlarla olan soy bağımlı kesen ve asaletin tanrısallığını yıkan Yahve, Mısır mitolojisinin aktörlerine veya insana tapılmasına şiddetle karşı çıkmış görünse de; tanrısallığın söz haline dönüştüğü tarzındaki reenkarnasyon dogmasını benimsediğini Eski Ahit'teki pek çok ifadeyle göstermiştir. Tevrat'ta var olan bütün canlıların Yahve'nin bir tek 'ol' sözüyle olması, kâinattaki bütün yaratılışın 'ol' buyruğuyla gerçekleşmesi; pek çok kimseye mantıksız gelebilir. Çünkü henüz daha var olmayan bir şeye 'ol' denilemediği gibi, var olmayan bir şeye 'ol' denilmesi önceden var olmasını gerektirir. Fakat her varlığın ruhani olduğu ve yüceler yücesi tek tanrının ruhundan yaratıldığı tarzındaki temel putperest dogma dikkate alındığında, aslında 'ol' demekle bu tek tanrının kendi kendisine hitap ettiği, kendisinden ayırdığı ruhani bir parçayı şekillendirdiği sonucuna kolaylıkla varılır. Eski Ahit'te bir kaç yan cümleyle dahi belirtilen Yahve'nin ruhaniliği; tanrısallığın söze dönüşmesi ve ruh olan bu yüce tanrının kendi ruhundan diğer canlıları yaratması dogmasının Yahveizme uyarlanmış olduğunun kanıtı olarak görülebilir.

Mitolojik Mısır dininin yanısıra özellikle de Kenan dini ya da El ve

Baal imanı Yahveizme etki etmiştir. Yahve'nin bu dinlere karşı tutumu, Mısır mitolojisinin tanrı ve tanrıçalarına karşı olan tavrından farksız olmuştur. Yahve, bir taraftan Kenan tanrı ile tanrıçalarına şiddetle karşı çıkarken ve tapınaklarının yıkılmasını buyururken, diğer taraftan da bunları etkisiz kılmak maksadıyla temel dogma ve tanrısal işlevlerini yapısına uyarlamıştır. Özellikle de El ya kelime içindeki okunuşuna göre İl ismi, Eski Ahit'in neredeyse temel lügatini oluşturmuştur. Musevilerin bütün dinsel kavramları, tüm tanrısal varlıkların üzerindeki tek ilah konumundaki El ya da İL kökeninde türetilmiştir. İsraililerin peygamberler kitabı olan Eski Ahit'in gerek içeriğine ve gerekse de diline, Kenan dinleri kesin bir şekilde etki etmiş ve içine işlemiştir. Eski Ahit'teki pek çok isim ve kelime, aslında, Kenan diyarının putperestliğinin eseridir. Nitekim büyük melekler olarak ismi geçen Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail kelimeleri bile aslında, Kenan diyarının yüce ilahı "İL = EL" adından türetilmiştir. El ya da İl, yeryüzünün ve insanların yaratıcısı olduğu kadar, bütün ilahların da babasıdır. Kenan diyarındaki çoktanrıcılıkta "El", çok geniş kapsamda tanrıya özgü bir isim olduğu için, İsraililer de bu sözcüğü "Elohim" olarak ilahların ilahı anlamında hemen benimsemişler ve kendi dinlerine uyarlamışlardır. Öyle ki, "isra" kelimesi kul anlamıyla geçmişken, isra-el tanrıyı yenen insan olarak yorumlanmıştır. Özellikle de, "Tanrı, Musa'ya ben Yahve'yim ama İbrahim'e İshak'a ve Yakup'a her şeye gücü yeten tanrı (el shaddai) olarak görüldüm" (Çıkış 6:2), ifadesiyle, "El" isminin, Musa'ya gelinceye kadar İsraililerde tanrının adı olarak bilindiği kesinlik kazanmıştır. Eski Ahit'te "EL" isminden türetilmiş adların en dikkat çekici olanlarını şöylece özetleyebiliriz: İsra el= El'i yenen, Emmanu el= El bizimle, Dani el= El'in yargıcı, El ya= El'in gücü, El işa= El'in yardımı, Samu el= El'in yücelttiği, El eazar= El yardım eder, Ishma el= El iştir, Ezeki el= El güç verir, El işabet= El söz verir, El-elyon = yüce tanrı, El-shaddai= her şeye kadir El, Cebra il = El'in söz gücü veya insan tanrı, Mika il = El'in benzeri, Azra il = El'in öldüren gücü, İsrail il = El'in şifa gücü, El olam = ezeli ve ebedi tanrı, El hai = yaşayan tanrı, El ro = tanrı tecellisi, El elohe = israil tanrısı, El gibbor = tanrı gücü, Ari El = El'in aslanı vs.

2. YEDİ RAKAMININ UĞURU ve SEBT GÜNÜ

Sümerlerden geçme bir uğur işareti olarak Musevilikte hemen her şeyde yedi rakamı vardır. Örneğin Yahve'nin dinlenme günüyle yedi günde yaratılış, yedinci günün kutsanması, Kabil'in yedi kez öcünün alınması, hayvanlardan yedişer çift Nuh'un gemisine alınması, yedinci gün yağmurun başlatılması ve yedi gün sonra tufanın kopması, yedinci gün gök kapaklarının kapanması, geminin yedinci ayın on yedinci günü Ararat dağına oturması, Nuh'un yedi gün daha bekleyip sonra güvercini yine dışarı salması, İbrahim'in sürüsünden yedi dişi kuzuyu ayırması, Yakub'un Rahel için sana yedi yıl hizmet etmesi, Yakub'un yedi kez yere kapanması, firavunun yedi semiz ve yedi cılız inek rüyasını Yusuf'un yorması, bir saptta yedi güzel ve dolgun başak bitmesi, yedi

yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık çıkması, Yusuf'un babası için yedi gün yas tutması, Midyanlı kahinin yedi kızı, Yahve'nin ırmağı vurmasının üzerinden yedi gün geçmesi, yedi gün mayasız ekmeğin yenilmesi, yedinci günün Yahve'ye Şabat Günü olarak adanması, Mısır'a yedi hastalığın gönderilmesi, İbrani kölenin yedinci yıl karşılık ödemedi serbest bırakılması, yedinci yıl nadasa bırakılması, Yedinci gün Yahve'nin bulutun içinden Musa'ya seslenmesi, kurban kanının yedi kez serpilmesi, yağın sunağın üstüne yedi kez serpmesi, bütün peygamberlerin yaşlarında mutlaka yedi rakamının olması, yedi kandil, yedi gün, yedi yıldız, yedi dağ, yedi kral, Kudüs tapınağındaki yedi kollu şamdan vs., vs., bu liste daha çok uzayabilir.

Yahve'ye yönelinen inanç ve tapınma yolu, İsrailileri, Mezopotamyalıların rağbet ettikleri ilâhlarından ve bu mabutlar için benimsenmiş yaşama tarzlarından tümüyle farklı kılmıştır (Jacobs 1998; 57). Fenikelilerin inançlarında özellikle etkili olmuş Moloch, Astarte vs. gibi ilâhlarının hiç biri, Yahve dininin oluşumunda belirleyici bir tesire sahip olamadığı halde; İsraililer için çok büyük bir önem taşıyan Sebt kurumunun, daha önce Babil'de oldukça yaygın olan aya tapınma kültüründeki Shabbattu günüyle çok yakından bir ilgisi bulunmaktadır (Baech 1941; 36). İsraililerde yeminle doğrulama anlamına gelen bu kelimenin kökü irdelendiğinde, yedinci güne kendini adama anlamına gelen kelimelerle de karşılaşılmış olduğundan; yedi rakamının kutsiyetine, Babillilerin olduğu kadar eski zamanlardaki Filistin'deki insanların da inandığı için; bu kültürlerden bir aktarmanın gerçekleşmiş olduğu olasılığını güçlendirmektedir. Ancak, çok öncesinden Mezopotamya ülkelerinde yedinci güne beslenen bu derin saygı, diğer kültürlerden aktarılmış bir alışkanlık olmayıp; gerçekten kendi içlerinden oluşturulup yaygın kılınmış olan ortak bir geleneğin ürünü olduğu konusunda, araştırmacılar arasında görüş birliği bulunmaktadır (Jacobs 1998; 61). Mezopotamya'da Shabbattu günü, ayın sürekli yinelenmekte olan hareketleriyle çok yakından ilgiliydi. Yeni ay, dolunay derken daha sonra günlerin de ayın bu hareketlerine bağlı kalınarak yedi rakamına ve yedinin katlarına bölünerek belirlenmesinde, yedi sayısının kutsiyetine duyulan inancın hiç rolü olmamış değildi (Jacobs 1998; 64). İsrail'de, ayın bu değişik görünümlerine hiç aldırılmamış olduğu öne sürülse bile, her yedinci günde sürdürülen bu bayramvari havanın dahi; eski zamanlardaki ayın her yeni hareketinin kutsal sayılmasının ve dolunaya beslenen sevginin izini taşıdığı dahi iddia edilmektedir. Kaldı ki, İsraililerin ilk nebilerinin dahi, her yeni ayı ve her yedinci günü, Yahve'nin bayram günleri olarak düşledikleri, hiç de yalan değildir (Baech 1941; 82). Nitekim aşağıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, belki de Sabbath'ın esas anlamı, dolunayı içermiş olmasına rağmen, daha sonra, yedinci gün olarak yorumlanmış olabilir. *"Altı gün kendilerini yapacaksın, yedinci günde öküzün ve eşeğin rahat etsinler, cariye'nin oğlu ve garip dinlensinler diye, istirahat edeceksin. Toprağını altı yıl ekeceksin ve mahsulünü toplayacaksın; fakat yedinci yıl, onu rahat ve boş bırakacaksın. Buğday*

biçiminin turfandaları zamanında kendine haftalar bayramını ve senenin sonunda da devşirme bayramını yapacaksın. Çünkü senin önünden milletleri kovacağım, senin kudretlerini genişleteceğim, kimse senin diyarına göz atmayacak.” (Kutsal Kitap, 2004; 410).

İsraililerin, tıpkı Babililer gibi yedi rakamının uğuruna inanmış olduklarına dair ikna edici kanıtların bulunmasına karşın; büyüsel bir anlayış olarak yedi sayısını algılayış tarzı bakımından, aralarında çok derin farklılıkların olduğu da kesinlik kazanmıştır (Jacobs 1998; 66). Mezopotamya’da shabbattu, tarihteki anlamı itibarıyla ceza günü olarak görülmekteydi. Oysa İsraililer, yedinci günü, esas itibarıyla, çalışmaktan vazgeçilen bir dinlenme günü olarak benimsemiş olduklarından, apaçık bir şekilde mutluluk anlamını ifade etmekteydi (Baech 1941; 85). İsraililer bu sebt gününde, her zamanki olağan işlerini bırakırlar, özellikle de Tanrı adamını ziyarete gider; dünyevi olan tüm meşgalelerden elini çekerlerdi. *“O günlerde Yehuda’da gördüm ki, bazı adamlar Sebt gününde masarada ayaklarıyla üzüm çiğniyorlardı, içeri demetler getiriyorlardı, onları eşekler üzerine yüklüyorlardı; şarap, üzüm, incir ve her çeşitten yüklerini de Sebt gününde Yeruşalim’in içine getiriyorlardı; zahire sattıkları bu günde onları azarladım. Surlular da orada otururlardı, balık ve her çeşitten eşyayı getirirler, Sebt günü Yahuda oğullarına satarlardı. Yahuda’nun ileri gelenleriyle çekiştim; onlara edim ki, ‘Sebt gününü bozarak yaptığınız bu kötü iş nedir? Atalarınız böyle yapmadılar mı? Tanrımız bütün belâları üzerimize ve bu şehrin üzerine göndermedi mi? Siz de Sebt gününü bozarak İsrail üzerine kızgınlığı arttırıyorsunuz. ‘Böylece Sebt’ten önce Yeruşalim kapıları üzerine karanlık basmaya başlayınca, kapılar kapatılsın ve Sebt’ten sonraya kadar açılmasın, diye emrettim. Sebt gününde içeri yük girmemesi için uşaklarımdan bazılarını kapılara koydum. Tüccarla her çeşit eşya satanlar bir iki kere Yeruşalim’in dışarısında gecelediler. Onları azarlayınca, artık bir daha Sebt günü gelmediler.”* (Kutsal Kitap, 2004; 554). Böylece Sebt gününde ürün satıcılarına karşı kesin tavrını almış olmakla, şehirli tüccar kesiminin o günkü faaliyetlerini bütünüyle engelleyen nebi Amos; Sebt gününün bir dinlenme günü olduğu kadar, Tanrıya adanmış olan bir ibadet günü de olduğunu göstermek istemiştir (Jacobs 1998; 74).

Nebi Nehemya da, benzeri bir yaklaşım içine girerek, Jehu’nun hükümranlığı zamanından beri aktarılan nebilerin menkıbelerine de uygun olarak; köleler ile alt tabakaların, sebt gününü bir dinlenme ve ibadet günü olarak getirilen yasaklamalarına uymada titizlik göstermeleri gerektiğini bildirmiştir (Baech 194; 86). *“Sebt gününü takdis etmek için, Tanrın Rab sana emrettiği gibi onu tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın, fakat yedinci gün Tanrın Rabb’e sebtir; sen, oğlun, kızın, kölen, cariyen, öküzün, eşeğin, hiç bir hayvanın ve kapında olan garibin hiç bir iş yapmayacaksınız; ta ki, kölen ve cariyen senin gibi istirahat etsinler. Mısır diyarında köle olduğunu, Tanrın Rabbinin seni oradan kudretli elle ve uzanmış kolla çıkardığını hatırlayacaksın; bunun için Tanrın Rab, Sebt gününü tutmayı sana emretti.”*

(Kutsal Kitap, 2004; 598). Bu ifadesiyle, Tesniye dönemlerinde, temel bir dinsel güdü olarak hayırseverliğin ön plana çıktığı, ancak, Mısır'dan çıkış sırasında Sebt'in gerçek anlamına kavuştuğu öne sürülmektedir. Böylece, sadece Mısır'dan çıkış döneminden itibaren, artık Sebt gününe ait emirler kesinlik kazanarak; dünyevi olan bütün meşgalelerden tamamıyla el çekmişler, o günü yalnızca Tanrı için yaşamaya başlamışlardır (Baech 1941; 90).

Tanrının altı günlük çalışması sonrasında evreni yaratmış olduğuyla ilgili Tevrat'taki açıklamalarla, Sebt, kâinatla ilgili bir anlam yorumuna da ulaşmıştır. *'Tanrı yaptığı işi, yedinci günde bitirdi; yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. Tanrı yedinci günü mübarek kıldı, yedinci günü takdis etti; çünkü Tanrı yaratıp yaptığı bütün işten o günde istirahat etti.'* (Kutsal Kitap, 2004; 604). Nebilerin döneminin artık iyice kemale erdiği Mısır'dan çıkış sonrası zamana gelindiğinde, Sebt gününün gereklerini yerine getirmeme, ölümlerle cezalandırılması gereken bir suç haline gelmişti (Jacobs 1998; 87). *"Rab, Musa'ya söyleyip dedi, İsrail oğullarına Sen söyleyerek de, Benim Sebt günlerimi gerçekten tutacaksınız, çünkü Sebt günü, sizinle benim aramda nesillerinizce bir alâmettir; taa ki, sizi takdis eden Rab'bin ben olduğunu bilesiniz. Bunun için Sebt'i tutacaksınız, çünkü size mukaddestir; Sebti bozan mutlaka öldürülecektir. Altı gün iş işlenir, fakat yedinci günde Rab'be mukaddes rahat Sebtidir; Sebt gününde iş işleyen herkes, mutlaka öldürülecektir. Nesillerinizce Sebti ebedi bir ahit etmek üzere, İsrail oğulları Sebt'i tutacaklardır. Çünkü Rab, gökleri ve yeri altı günde yarattı, yedinci günde rahat etti ve dinlendi. Sina dağında, Musa ile söyleşmeyi bitirince, şehadetin iki levhasını, Tanrının parmağıyla yazılmış taş levhaları, Musa'ya verdi."* (Kutsal Kitap, 2004; 85). Sebt gününün benimsenmesine, çöllerde veya steplerde hayvan yetiştiren çiftçiler arasında rastlanılmadığı gibi, gökteki ayın görünümüleriyle de pek az bir ilgisinin kurulmakta olmasına rağmen; yerleşik tarımsal faaliyetin yaygınlaştığı bir sırada ortaya çıkmış olması, hiç de tesadüfî değildir (Baech 1941; 92). Yine de, yedi rakamının uğuruna inanmaktan kutsal kılınmasına yönelme eğiliminin kaynağı olarak, ayın devirsel hareketlerinin dörde bölünmesiyle elde edilmemiş olduğunu kanıtlayan bir bulguya, rastlanmış değildir (Albright 1968; 73). Ancak Babil'deki anlamı ile kutsal dinlenme günü olarak İsraililerin bu yorumu birbirleriyle kıyaslandığında, aralarındaki kesin farklılık daha da belirginleşmektedir. Düzenli bir şekilde ibadetin yinelenmesi şart koşulan bu günde, emirlerin yerine getirilmesinde gösterilen bu dinsel titizlik; Babil'deki soylu rahiplerin edindikleri astronomiyle ilgili bilgilerindeki üstünlük kurucu fikirlerine tamamıyla karşıt oluşturacak bir şekilde; Filistin'deki köylü zümrelerin ekonomik çıkarlarının ve alışkanlıklarının yöresel şehir pazarı üzerinde odaklaşmasını da sağlamıştır (Albright 1968; 76). Babil'deki astronomiyle ilgili bilgilerin doğruluğunun, törensel bir içerik kazanması, gerçekten dikkat çekiciydi. İsrail'de de Sebt günü geleneklerinin değişmez bir hale gelerek dinsel bağlılığın ifadesini oluşturmasıyla birlikte; köylülerin küçük kent esnafının çıkarlarının, sürekli kurularak yinelenen bir

pazar günü olarak ortaya çıkmasını da sağlamıştı.

3. ÜÇ ADAMDAN BİRİ OLARAK: YAHVE

Sebt gününün düzenli şekilde yinelenmesi, muhtemelen pazar ekonomisinin gücünü de arttırmıştı (Jacobs 1998; 143). Nitekim Kitabı Mukaddesin Tesniye bölümü, kent-devlet ile ilgili çok özel yasaları içermiş olmasına karşın, eski zamanlara ait olan ay festivallerinden hiç söz etmemektedir. Denilebilir ki, İsrailliler hiç bir zaman, yıldızların hareketlerine göre doğru bir şekilde hesaplanmış takvim oluşturma yaklaşımına girmemişlerdir. Çok basit astronomik gerçeklerle ilgili doğru belirlemelere gitme zorunluluğuyla sonradan judaizmin oluşmasıyla birlikte karşılaşılmış olursa bile, bunda da çok büyük güçlüklerle uğranılmıştır (Pritchard 1950; 61). Sebt günüyle ilgili gelenekselleşmiş olan dinsel törenler dahi, aya beslenen aşırı hayranlıkla bağlantılı olmaksızın kendi başına oluşmuş olmasına karşın, Yahve dininin neredeyse en temel ayinsel emirlerinin odağını meydana getirmiştir (Baech 1941; 103). Bütün bunlarla birlikte, yerleşik tarıma geçilmesinin sonucunda, İsrailliler tarafından kısmen de olsa devralınmış olan pek çok diğer yönelimlerin olmasına rağmen, bunların hiç biri, sürekli bir şekilde yinelenerek kalıcı bir etkinliğe sahip olmuş değildir. Bunların tamamının sapkınlık olarak nitelendirilerek yok edilmesi kaçınılmaz olmuştur (Pritchard 1950; 63).

Amarna tabletlerinde yer alan Khabiri ilâhlarına, kısaca 'ilani' denilmekte olduğu, yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Kenan diyarında oturanlar ve kuzeye yerleşmiş bulunan İsrailliler tarafından bu ilâhların 'elohim' olarak adlandırıldığı için, çoğul bir anlam taşıdığı; ancak, daha sonradan İsrail dininin oluşmasıyla birlikte tekil bir düşünceyi de beraberinde getirmiş olduğu, benimsenen bir görüştür (Albright 1968; 79). “*Mamre meşeliğinde Rab, İbrahim'e görüldü. İbrahim, günün sıcağında çadırın kapısında oturuyordu, gözlerini kaldırıp baktı, işte karşısında üç adam duruyordu, onları görüncelikle çadırın kapısından karşılamaya koştular ve yere kadar eğildi; 'Ey Efendim, eğer şimdi gözünde lütf buldumsa, kulunun yanında kalmadan geçme' dedi. Rab, İbrahim'e dedi, 'Gelecek sene bu mevsimde mutlaka senin yanına döneceğim, karın Sara'nın bir oğlu olacaktır. İbrahim ile Sara kocamış ve yaşça ilerlemişlerdi, Sara âdetten kesilmişti. Rab, İbrahim'e dedi, 'Sara, gerçekten doğuracak mıyım, ben ve efendim kocamıştı diyerek neden güldü? Hiç Rab için imkânsız diye bir şey var mıdır? Ben, yapmakta olduğum şeyi İbrahim'den gizleyecek miyim? Çünkü İbrahim gerçekten büyük ve kuvvetli millet olacak, yeryüzünün bütün milletleri onda mübarek kılınacaklardır.*” (Kutsal Kitap, 2004; 33). Bu ifadelerden de açıkça anlaşılacağı gibi, Rabb'in bu üç adamdan hangisi olduğu açıklık kazandırılmamış olduğu gibi, bunlar arasında farklılığın bulunduğu asla vurgulanmış değildir. Böylece, İsraillilerin Yahve dininde dahi, çoktanrıçı anlayışların asla bulunmadığı yargısı, kesinlik kazanmış değildir (Pritchard 1950; 67). Sara'nın çocuğunun olacağını önceden böyle bildiren,

“Rabb'in önünde duran İbrahim, yaklaşıp dedi, 'Salihî kötü ile birlikte yok edecek misin? Rab dedi, 'On kişinin hatırı için harap etmeyeceğim. 'Rab, İbrahim'le konuşmasını bitirince, gitti, İbrahim de yerine döndü.” (Kutsal Kitap, 2004; 32). ifadesiyle, çok üstün ve aynı zamanda da soyut bir Tanrı tasarımına gidildiği, Tanrı ile insanlar arasında semavi mesafe düşlemesi yapıldığı, öne sürülen görüşler arasındadır.

'Üç adam' ifadesiyle, Tanrının bu şekilde çoğul anlamda kullanılması, o sıralar Fenikelilerde çok yaygın olduğu; daha sonra da Babil'deki çoğul şekliyle 'ilani' mabudunun bir tür ilâhların ilâhı olarak görülerek, İsraililerin 'elohim' yorumundaki Tanrı görüşlerine tesir etmiş olduğu, benimsenmemiş bir görüş değildir (Baech 1941; 106). Yine ilâhlar için bir tapınak inşa etme düşüncesi, bu ilâhların ilâhı anlayışının temelini oluşturmuştur. Böylece İsraililerin Kenan diyarındaki göç yaşamlarında, ilâhların ilâhı ya da üstün ilâh fikirleriyle tanışıp, bundan etkilenmiş olarak üstün bir tek Tanrı tasarımına yeltenmiş oldukları, sonradan yapılan araştırmalarla da kesinlik kazanmıştır (Albright 1968; 92). “Ben, Kadir Tanrım, benim önümde yürü ve kâmil ol, ahdimi seninle benim aramda edeceğim ve seni ziyadesiyle çoğaltacağım; birçok milletlerin babası olacaksın, senden krallar çıkacaklar; ahdimi nesillerince ebedi ahit olarak sabit kılacağım, senin gurbet diyarını ve bütün Kenan diyarını sana ve senden sonraki zürriyetine ebedi mülk olarak vereceğim; gulte etinde sünnet olunacaksınız, sizinle benim aramdaki ahdin alameti olacaktır.” (Kutsal Kitap, 2004; 61). Bu ifadelerle, artık İsraililerle bir anlaşma da yapmış olan Yahve, her şeyden üstün bir Tanrı haline gelmiş durumdadır. Ancak, hâlâ ismi bilinmemektedir, belki de sırf bu nedenle, kendisine, açıkça her şeyin ilâhı olarak görüldüğünden 'elohim' denilmektedir (Pritchard 1950; 69).

Her şeyin ilâhı anlamında benimsenilen bu elohim kelimesini, Babil'deki göklerin üstün ilâhı inançlarıyla bir kıyaslamasını yapan araştırmacılar; Kenan diyarında on beşinci asır kadar gerilere gidebilen ilâhların ilâhı anlamında 'bel ilanu' adıyla üstün bir mabudun tasarlanmış olduğunu, açığa çıkartmışlardır (Baech 1941; 128). “Musa Tanrıya, 'İşte, ben İsrail oğullarına geldiğim zaman, onlara, beni size atalarınızın Tanrısı gönderdi dersem, onlar da bana, 'Onun ismi nedir?' diye sorarlarsa, onlara ne diyeyim' deyince; yine Tanrı Musa'ya, 'İsrail oğullarına böyle diyeceksin, atalarınızın Tanrısı, İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı ve Yakub'un Tanrısı Yehova beni size gönderdi; ebediyen ismim bu, devirden devire de anılmam budur', ifadesiyle, Musa'ya gelinceye kadar ismi bilinmeyen Yahve'nin bu şekildeki yorumuna, göklerin ve cennetlerin üstün ilâhı fikri kolaylıkla tesir etmiştir. Ancak, ilâhların ilâhı görüşünün etkisiyle de giderek tek Tanrı inancının benimsenmesi sonucunda, Yehova'nın kıskanç öfkesi de açığa çıkmaktadır. Nitekim "Onların ilâhlarına ibadet etmeyeceksin, onlarla ve ilâhlarıyla ahdetmeyeceksin; eğer onların ilâhlarına ibadet edersen mutlaka sana tuzak olacaktır. Kıskanç bir tanrım. İsmi kıskanç olan Rab, kıskanç bir Tanrıdır. Onların ilâhlarına bağlı kalarak zina etmeyin, ahdetmeyin ve kurban kesmeyin. Kendin için dökme

ilâhlar yapmayacaksınız.” (Kutsal Kitap, 2004; 116). Bu ifadelerle, Yahve, kıskanç bir ilah olduğu, karşısında başka ilahları istemediği uyarısında bulunmakla kalmamış ; *"Benden önce Tanrı olmadı ve benden sonra da olmayacak. Ben, Rabb'im, ben bildirdim, ben kurtardım, benden başka kurtarıcı yoktur, ben işittirdim, siz şahitlerimsiniz. Evet, gün olalıdan beri ben oyum, benim elimden kurtaran yoktur, ben işlerim, kim engel olabilir?"* (Kutsal Kitap, 2004; 49). tanımlamasıyla da, kendisini anlatmaktadır. Yahve, İsraillilerin yabancı ilahlara tapınmasını ve diğer uluslara benzemesini kesinlikle yasaklamaktadır. *"Çünkü onlar şarktan gelen şeylerle dolu, onlarda Filistiler gibi müneccim ve ecnebilerin çocuklarıyla el ele veriyorlar. Onların memleketi de ilâhlarla dolu, kendi parmakları ile yaptıklarına, ellerinin işine tapıyorlar."* (Kutsal Kitap, 2004; 206). Bu gibi ifadeler, artık Yahve'den başka bir ilâh aramamak gerektiği düşüncesinin önemini belirtmektedir. Ancak, Yehova'nın tek Tanrı haline gelinceye kadar Sümerlilerin, Fenikelilerin ve Filistinlilerin tapınmalarından İsraillilerin hiç etkilenmemiş oldukları, kesinlikle söylenemez (Pritchard 1950; 84).

4. "EL" PROTOTİPLİ YAHVE

Eskiden kalma bir gelenek olarak, İbrahim zamanı sırasında tapınılan en yüce ilâh olarak 'El eljon', benzeri kudretlerle donatılarak, yerin ve göklerin ilâhı şeklinde İsraillilerin kültürüne geçmediğini kimse iddia edememektedir. Yine, Schadu ile yakından bağlantılı olan El shaddaju unvanının, Babil'deki bir dağın isminden esinlenmiş olabileceği dahi söylenmektedir (Albright 1968; 106). Baal, ataerkil hikâyelerde yer almadığı gibi, Kitabı Mukaddesin Tekvin bölümünde de adı hiç geçmemiştir. Ayrıca, Baal, toprağı işleyen kimselerin tam bir efendisi konumundayken, Fenikelilerin olduğu kadar o sahil şeridindeki bütün kabilelerin ilâhlarıyla da sıkı bir ilişki halindeydi (Hooke 1938; 12). Mezopotamya ve Suriye arasında gidip gelen yarı göçebe kavimler, El'e yönelmekteydiler (Pritchard 1950; 87). Khabiri ilâhlarını temsil eden 'ilani' yerleşik kavimlerin mabudu durumundayken; El eljon ise, uygar insanların yöneldikleri ilâh konumundaydı. Benzeri şekilde, varlığına inanılan pek çok semavi imgelemlerin, Yahve'nin habercisi ve destekleyicisi olarak yorumlandığı da, bir gerçektir (Albright 1968; 108). Yine Mamre meşeliğinde İbrahim'e görünmüş olan 'üç adamın' arasından hangisi için Rab nitelemesinin yapılmış olduğunun belirsizliği; semavi imgelemlerin neredeyse tamamının birer ilâh olarak algılanmış olduğu fikrini doğrulamaktadır (Pritchard 1950; 91). Aynı şeye, aşağıdaki ifadelerle, eski zamandan kalma insandan üstün varlıkların ve bunlarla ilgili olarak yaratılan efsanelerin bildirilmesinde rastlamak olanaklıdır. *"Tanrı oğulları adam kızlarının güzel olduklarını gördüler, bütün seçtiklerinden kendilerine karılar aldılar. Rab dedi, 'Ruhum, adam ile ebediyen çekişmeyecektir; çünkü o da ettir, bunun için onun günleri yüz yirmi yıl olacaktır. Tanrı oğulları insan kızlarına vardıkları ve bu kızlar onlara çocuk doğurdukları zaman, o günlerde, hem de ondan sonra, yeryüzünde nefilim (iri*

adamlar) vardı. *Çaşıtlamak için içinden geçtiğimiz memleket, ahalisini yiyen bir memlekettir; içinde gördüğümüz bütün halk uzun boylu adamlardır. Orda nefilimi gördük, kendi gözümüzde biz çekirgeler gibi idik ve onların gözünde de öyle idik.*" (Kutsal Kitap, 2004; 22, 12).

Tevrat'taki bu gibi ifadeler 'nefilim' kelimesine açıklık getirilmiş olsa da, bunların, göksel varlıklar olarak algılanmış olduğu, eski Kenan diyarındaki insanların inançlarının kalıntılarını taşımış olduğu, yine sonradan yapılan araştırmalarla açıklık kazanmıştır (Baech 1941; 154). Bütün bunlar, İsraililerin Yahve anlayışının, gerçekte, bu eski zaman kültürlerinin birer aktarımı sonucunda ortaya çıkmış olduğu olasılığını irdelemek gayesiyle anlatılmaktadır (Pritchard 1950; 23). İsraililerin ataları, bu ilâhlar anlayışıyla bir taraftan mücadele ederlerken ve kendi tek Tanrı düşüncelerini oluştururken bile; Sümerlilerin, Fenikelilerin ve hatta Filistinlilerin eski zamandan kalma inançlarının tesirinde kalmış oldukları, sonradan yapılan araştırmalarla neredeyse kanıtlanmış bir durumdadır. Büyük tufanla birlikte, nefilim korkuları da sona ermiştir (Albright 1968; 114). *"Tanrı, Nuh'a dedi, 'Önüme bütün beşerin sonu geldi; çünkü onların sebebiyle yeryüzü zorbalıklarla doldu, işte ben, onları yeryüzüyle beraber yok edeceğim. İşte ben, göklerin altında kendisinde hayat nefesi olan bütün beşeri yok etmek için, yeryüzü üzerine sular tufanını getiriyorum; yeryüzünde olanların hepsi ölecektir. Fakat seninle, ahdimi sabit kılacağım. 'Bütün karada olanlardan burunlarında hayat nefesi olanların hepsi öldüler. Artık, her kim adam kanını dökerse, onun kanı adam iliyle dökülecektir; çünkü Tanrı kendi suretinde adamı yaptı.'*" (Kutsal Kitap, 2004; 163).

İsraililerin her şeye kadir olan bu tek Tanrı anlayışlarına ulaşmaları, Kitabı Mukaddes'de, Yehova'nın bir takım mücadelelerden ve hatta sınamalardan dahi geçmesini gerektirmiştir (Oesterley 1930; 79). Nitekim elim'e (ilahlara) karşı İşaya'nın öfkeli sözleri, bir zamanlar Yahve'ye karşı çıkmış olan bu ilahların sonlarını anımsatmaktan ibaret olsa bile, bunlardan bir kısmının isimlerini Yahveyle bir tutmuş olmadığını, kimse iddia edememektedir. *"Milletlerin ilâhlarından biri Asur kralının elinden hiç kendi memleketini kurtardı mı? Hamatın ve Arpadın ilâhları nerede? Bu memleketlerin bütün ilâhları arasında kendi memleketlerini benim elimden kurtaranlar kimlerdir ki; Yehova, Yerusâlim'i benim elimden kurtarsın?"* (Kutsal Kitap, 2004; 378). Açıkça Yahve ile bir tutulmamış olsa dahi, numina, yiğitleri pusuya düşürdüğü için, neredeyse bir ilâh konumuna çıkarılmıştı (Albright 1968; 122). Yine böyle bir ilâh, Yakup peygamberle giriştiği güreşte yenilmemiş miydi? *"Yakup yalnız başına kaldı, seher sökünceye kadar bir adam onunla güreşti. Yakubu yenmediğini görünce, uyluğunun başına dokundu, güreşirken Yakub'un uyluk başı incindi. Yakup, 'Bırak gideyim, çünkü seher vakti oluyor' deyince; Beni mübarek kılmadıkça, seni bırakmam; adın nedir' diye sordu; Yakup deyince, 'Artık sana Yakup değil, ancak İsrail denilecek, çünkü Tanrı ile ve insanlarla uğraşıp yendin' dedi. Yakup, sorup dedi, 'Rica*

ederim, adını bildir'. Adımı niçin soruyorsun? Orada onu mübarek kıldı. Yakup o yerin adını Peniel (Tanrının yüzü) koydu; çünkü 'Tanrıyı yüz yüze gördüm, canım sağ kaldı' dedi.' (Kutsal Kitap, 2004; 32).

Musa önceki ataerkil dönemlerinde İsraillilerin tapındıkları ilâh ise, 'El Shaddaj' idi. Bu arada, İkhnaton'un güneş dininin Yahve'ye tapınma anlayışı üzerinde doğrudan bir tesirinin olmuş olması, çok yüksek bir olasılıktır (Albright 1968; 121). Davud dönemindeki Baal tapınmalarının kaynağı, Kenanlı köylülerin kültlerinden yükselmekte olduğundan; yerleşik bir hayata henüz geçememiş olan İsraillilerin 'El' tapınmaları, ağaçlar ve koruluklarla bağlantılıyken; Yahve kültü de Shiloh ile Gibeon deresinde daha çok savaşçı bir özellik taşımaktaydı (Pritchard 1950; 28). Üstelik Garizm dağında ve diğer dağ tepelerinde en yüce Tanrıya tapınma gayretleri; Babillilerin mümkün olduğu nispette gök ilâhına yakın olabilmek için kurdukları dev teraslı kulelerden ilham almış olabileceklerini düşündürmektedir (Baech 1941; 156). Orta doğuya özgü ilâhların neredeyse tamamı, yıldızlarla ilgili olduğu kadar bitkileri de kapsamaktaydı; ayrıca bu ilâhların her biri, bir diğerine çok yakından benzemekteydi (Pritchard 1950; 32). Buradaki ilâhların alışılmış kişiselleştirilmeleri, derece derece gelişme göstermekteydi. Esas olarak, ilâhların kişisel algılanmaları kadar bu ilâhlara tapınma zamanlarını, ayın devirsel hareketlerinden ayrı olarak ortaya çıkması, neredeyse olanaksızdı (Hooke 1938; 21). Örneğin, Babildeki yazıcıların ilâhi olan Nebu; kültürel bir işleve sahip olduğu gibi, daha başlangıcından beri tamamıyla kişisel olarak algılanmaktaydı (Baech 1941; 162). Ancak, kişiselleştirilmiş bu ilâhlara olağanüstü güçlerin atfedilmesi daha sonra bunların çoğunda kişisel olmayan niteliklerinin de abartılmasına neden oldu. Yüksek zekâ sahibi bilgili kimselerin zihninde, her yerde var olan ve her şeyin de üzerinde bulunan, her şeye kadir bir güneş ilâhi olduğundan; bunlardan bir kısmı, diğer ilâhlara atfedilen bu algılamaları, anlamsız bulmaktaydı (Oesterley 1930; 81). Filistin'de dahi, böyle bir üstün ilâh arama eğilimi, değişik zamanlarda ortaya çıkmıştı. Ancak, diğer ulusların geçmişlerinden aktarılan ilâhlar sendromunun tesirinde kalmış dahi olsalar, İsraillilerin 'elohim' kavramında yetkinleştirdikleri tek Tanrı inancı, bu eğilimin en mükemmelleşecek tarzını içermekteydi (Albright 1968; 124). Değişik şekilleriyle olsa dahi günümüze kadar gelen tek Tanrı inancının ilk temsilcileri olan İsraillilerin Yahvesinin bu konuma gelebilmesi, krallarla ve ilâhlarla giriştiği mücadelelerden zaferle çıkmasına bağlıydı.

5. YAHVE ve YABANCI İLAH OLARAK BAAL

Yahve'yle kıyasıya bir mücadeleye girişmiş olan Kenan diyarının en önemli ilâhi sayılan Baal; Fenikelilerin inançları üzerinde de etkili olmasına rağmen, Babillilerin dinine uygun olarak değişimlere de uğramıştı (Oesterley 1930; 36). Henüz daha yazıya geçememiş olan ve ilkel tarzda yaşayan halklar arasında oldukça yaygınlaşmış; etrafta rastlanılan her şey üzerinde güç sahibi olan, doğal olaylara hükmeden ve insanların toplumsal hayatlarını da önceden

belirlediğine inanılan özel bir efendiye beslenen inanç, Baal'in zihinsel temelini oluşturmuştur (Paton 1910; 91). Buradaki ilâh anlayışı, Hintlilerin dua ederlerken seslendikleri 'efendim' kavramıyla veya eski Çin'de benimsenilen ilâhların ilâhı nitelemesiyle, çok büyük benzerlikler taşımaktaydı (Hooke 1938; 69). Her şey ve her olay, bir arazi parçasının veya sığır sürüsünün bir kimseye ait kılınmışçasına, Baal'e bağlı tutulmuştur (Albright 1968; 41). İlâhların tamamı, esas olarak iki temel sınıflandırma altında konuşlandırılmıştı. İlâh zümresinin ilkinin, yargılama gücünü elinde bulundurarak anlaşma bağtlayan efendi onumuna ulaştırılmış; kendisine itaat edilmesi halinde himaye eden, fakat ahde vefa göstermeyenleri de şiddetle cezalandıran ve oç alan ilâhlar oluşturmaktaydı. Salgın hastalıkların ilâhı, düşler diyarının ilâhı vs., hep bu türden güçleri olduğuna inanılan ilâhlardandı (Oesterley 1930; 39). Böyle olunca da, başa gelen her şeyin, her türlü felâketlerin ve yoklukların, topluluktaki bazı kimselerin aktarılan kolektif şahsiyetin dışına çıkararak bireysel davranması ya da aykırı eylemler içine girmesi sonucunda ortaya çıktığına inanılmakta; ahde vefa gösterilmemesi sebebiyle kötülüklerin yazıldığı sanısına kapılarak, bu ilâhlar tarafından cezalandırılmış olduğu duygusu hemen herkesin maneviyatında kök salmaktadır (Albright 1968; 45). İkinci grup ilâhlar, daha çok yöresel bir özellik taşımaktaydı ve toprağı bereketli kılma gücünü elinde bulundurduğuna inanılmaktaydı (Paton 1910; 94). Ancak etrafındaki ilâhı bol kavimlerin kaygılarından ve efsanelerinden oldukça tesir görmüş olmasına rağmen, ulusun Tanrısı kavramına ulaşmış bulunan İsraililer; tıpkı Asurlu savaşçı halkın ilâhı Bel gibi, belki de ondan daha fazla savaşçı bir niteliğe sahip olan Yahve'ye inanmaktaydılar (Oesterley 1930; 54).

Ancak Filistinli Baal, bütün karaların efendisiydi, böyle olunca toprakta yetiştirilecek olan her ürünün ilâhı konumundaydı (Hooke 1938; 76). Babillilerin Bel ilâhı gibi, Baal de, toprağını işlettiren patrimonial bir mizaca sahip olduğundan, ekilen her arazinin bereketini takdir etmekteydi. Baal tapınmaları, giderek ölümler diyarındaki ruhların halini sergileyen büyük bir ayinsel öneme sahip olmuştu (Paton 1910; 97). Baal, özellikle Filistin diyarında yaşayan insanların, sığırların ve toprağın meyveleri üzerinde belirleyici bir kudrete sahip olduğundan bir tür bereket ilâhı olduğu halde; bu güç ile nitelikleri de Yahve'ye ait kılmak isteyen bazı İsraililer de bulunmaktaydı. *“Diyarınızın ekinini biçtiğiniz zaman, tarlanın köşelerini büsbütün biçmeyeceksin, ekinden düşen başakları devşirmeyeceksin. Bağ bozumunu büsbütün devşirmeyeceksin, bağının yere düşen meyvesini devşirmeyeceksin; onları fakir ve garip için bırakacaksın; Ben Tanrınız Rab'bim.”* (Kutsal Kitap, 2004; 440. Yahve bu ifadeyle, bereketli tarlaya Baal ile önceden bağlı kalınan yükümlülüklerin bir kenara atılması istenmekte, tamamıyla dinsel bir güdüleme de oluşturmak üzere, *‘Ben sizin Tanrınız, Yahveyim’* tanıtmasıyla bildirilen fikirlerden meydana gelmektedir (Oesterley 1930; 57). Ekonomik ve siyasal sahada tek hâkim güç konumuna getirilmiş bulunması, bereket işlevi dolayısıyla da bütünüyle evrensel bir tasvir kazandırılmış olması nedeniyle; Baal, her

yönüyle Yahve'nin en önemli rakibi konumundaydı (Hooke 1938; 77). Nitekim İsraillilerin, barış dönemlerinin sağladığı yakın ilişkileri sırasında tanıdıkları veya kentlerinin ilhaki ve topraklarının müsaderesi halinde ele geçirdikleri; Baal sunakları ve adetleri, diğer kent mülkleri ve kutsal mekânlarıyla birlikte kendilerine geçmekteydi (Paton 1910; 99). Öne sürülen esas görüş olarak, Tanrı birliğine yönelen bu kıyasıya rekabet, kavimleri birbirine düşürmüş de değildi. İlâhlara armağanlar sunuluyordu, ancak, ilâhlar uğruna kavim savaşına pek girişilmiyordu. İlâhlar kendi aralarında kıyasıya bir üstünlük mücadelesine sokuluyordu, ancak, hiç bir ilâh için kavimler birbirleriyle savaşıyordu.

İlâhların kendi aralarındaki bu savaşa insanlar kesinlikle kayıtsız kalınıyordu. Yahve'nin konumunun giderek artmasıyla, Baal ile olan ilişkisini de daha bir boyutta düzen altına alınmasını gerektirmekteydi. Yahve göğün tanrısı olarak ve 'elohim' unvanını çağrıştıran konumuna ulaşarak kendisine bir tapınağın yapılmasına öncülük edebilirdi (Oesterley 1930; 59). Bu sırada Yahve adına kurulacak bir tapınak, üstünlük atfedilen diğer ilâhların kendilerine özgü mabetlerinin henüz olmaması sebebiyle, ilâhların çatışmasına da yol açabilirdi (Paton 1910; 32). Kaldı ki, bunlar arasından Baal ilâhının benimsenilen tapınmaların efendisi konumunu sürdürmesine, diğer taraftan da Yahve'nin yürütülen tapınmada bir araya getirilmesine rağmen, sadece Yahve adına tapınmanın yapılması, olası değildi (Finkelstein 1960; 91). İsraillilerin sürgün sonrası dönemlerine gelinceye kadar adını dahi bilmedikleri Yahve'ye, tek ve aynı tapınak içinde diğer yabancı ilâhlara da tapınmada, hiç bir vicdani tereddüde uğramamaktaydılar (Oesterley 1930; 62). Bütün bunlara rağmen, Baal, yabancı ulusların ilahları içinde ilâhların başı itibarını korurken; özellikle de İbrahimle yaptığı anlaşmayla ilişkileri önceden belirlenmiş olan Yahve ise, İsraillilerin ulusal Tanrısı niteliğine ulaşmaktaydı. Böyle bir durumda, İsraillilerin ulusal Tanrısı konumuna gelecek olan Yahve'nin, yöresel ilâhlarla böylesine bir uyum içine girmesi; barış dönemlerinde sağlanan bereket ile başarılarla, Baal'e çok daha fazla önem verilmesine neden olabilirdi (Paton 1910; 39). Artık Yahve'nin büyük bir savaşta kendi kudretini kanıtlayarak ortaya çıkmasının zamanı gelmişti.

Baal'e karşı itirazın ve halkın hiddet gösterisinin belki de en önemli sebebi, yalnızca barış döneminin başarılı ve gönençli yıllarında değil, fakat bundan daha çok ulusal savaşa zorlanılan istila senelerinde, aralıksız esaretin ve acımasız sefaletin asırlar boyu hüküm sürdüğü kölelik hallerinde katlanılan zulüm ve haksızlıklara karşı, İsraillilerin kendi yanı başlarında hep Yahve'yi görmek istemeleri, adını dahi bilemedikleri bu İbrahim'in Tanrısının ahdine sadık kalarak kudretini açığa çıkartmasını bekledikleri, böylece Ona yönelmiş olmalarıdır (Oesterley 1930; 69). Yine de Baal ile Yahve ilâhlarının çok uzun yıllar süresince barış içinde aynı seviyede İsraillilerin inanç dünyalarında yer almış olduğu; bununla da kalmayıp, Baal'e yönelenlerin Yahve'ye saygı duymaksızın da önemli gördüğü dönemlerin bulunduğu, yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır (Paton L.B., 1910; 42). Zira kuzey İsraillilerin

mitolojilerindeki yiğitliğin başkarakteri arasında Baal isimlerine rastlanmamış değildir. Yahve'nin muzaffer savaş bahadırının ismi JerubBaal olduğu gibi, kendisi yeni ismi olan Gideon olarak anılmaktaydı (Finkelstein L., 1960; 94). Benzeri şekilde, Yahve'nin yolundan gitmiş olan kral Seul'ün çocuklarının isimleri bile, Baal'e özgü çağrışımları ifade etmekteydi. Baal'e özgü yöresel de olsa işlevsel özelliklerinin çok sık bir şekilde Yahveyle özdeşleştirilmiş olması sebebiyle; sonradan Yahve'ye aitmiş gibi gelecek nesillere aktarılan pek çok tapınma isnatlarının ve tasvirlerinin Baal'den esinlenmiş olduğu, yine yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılan bulgular arasındadır (Paton 1910; 46). Olduğu gibi korunarak gelecek kuşaklara aktarılmak istenilen bunca âdetlere ve kazılarla bulunup çıkarılan belgelere göre; İsrail'e has kılınmış özgün tapınma eğiliminin, gerçekte, bölgelerindeki çeşitli kültürlerin etkisiyle oluşmuş olduğu gayet açıktır (Hooke 1938; 126). Elbette ki çevresinde etkili olmuş bu çok farklı kültürlerden aktarılan veya devralınan bu dinsel tasvirler ile algılamalar; İsraililerin özellikle M.S. 2. ile 6. asırlar sırasında yetkinleştirmiş oldukları Rabbînik dönemde betimlenen Tanrı doğasıyla ilgili yüksek düzeyli zihinsel kurguları beraberinde getirmiş değildi (Joseph 1964; 17). Yine de, İsraililerin ilkel kültürlerinde uyguladıkları araç ile yöntemlere şöyle bir bakıldığında, kesinlikle kalıplaştırılmış örnek bir tarz oluşturacak bir şekilde ayinsel birliği katı kurallarla yerleştirme eğilimine bu sıralarda geçildiği öne sürülebilir (Finkelstein 1960; 97).

Bu dönemlerde, Tanrı tek bir ilâh olarak henüz kabul görmemiş olduğundan, Tanrının kalıcı bir imajı, nispeten daha az bir önemdeydi (Paton 1910; 106). Kabul merasimi sırasında hâlâ hiç bir şeyin ön görülmemiş olması, maddi kültürün seviyesiyle ilgili olduğu kadar, kalıcı Tanrı imajının oluşturulmamış olmasının nedenini de açıklamaktadır. Bu nedenle, en eski yasa kitapları, yeryüzünü sade bir sunak mekânı, kırılmayan her taşı da o zamanlar alışımlı birer sunak taşı olarak kabul etmiştir. (Joseph 1964; 21) Böylece, aşağıdaki ifadesiyle, Yahve, kendisinden başka bir ilâh için kurban kesilmesini ve dilekte bulunulmasını kesinlikle yasaklamıştır. “*Rab ona dedi, 'babanın Baal mezbahını yık ve yanındaki Aşerayı kes; bu hisarın tepesinde Tanrın Rabbe usulü üzere bir mezbah yap, keseceğin Aşeranın odunlarıyla yakılan takdimeyi arz et. 'Yoaş kendisine karşı duranların hepsine, 'Baal için siz mi dava edeceksiniz yahut siz mi onu kurtaracaksınız? Baal eğer bir ilâh ise, biri onun mezbahını yıktı diye kendisi ona karşı dava etsin.*” (Kutsal Kitap, 2004; 796). Tapınmada suretsiz ve tasvirsiz yönelme, sanat etkinliklerinin geliştirildiği dönemlerde çok daha fazla ilerletilmiş olduğundan; gerçekte, benimsenilen bu eğilim, yalnızca Yahve'nin yoluna ait kılınmaktadır (Finkelstein 1960; 62). Böylece, tapınılan ilahların kendilerini dahi koruyamadıkları veya haklarını dava edemedikleri anlaşılınca; suretsiz ve tasvirsiz yönelme, İsraililere özgü Yahve yoluyla özdeşleşmiştir (Paton L.B., 1910 ; 107). Suret önünde tapınma reddedilince, ilahlâra yönelmenin gerekli kıldığı bütün âdet ile eğilimlerde yasaklanmıştır. Nitekim Baal'in mezbahını yıkan ve onun yanındaki Aşera'yı

kesen “*Gideon ölünce İsrail oğulları döndüler ve Baalların ardınca zina ettiler ve Baal-Beriti kendilerine ilâh ettiler.*” (Kutsal Kitap, 2004; 521). Ancak, her şeye rağmen, diğer uluslarda pek izine rastlanılmayan İsraillilere özgü denebilecek olan, İlahlara daima şüpheyile bakma ve reddetme eğiliminin bulunduğu, kabul edilebilir. Amarna dönemi boyunca valilerin tümü, kent ilâhlarına gösterilen bu aşırı bağlılık nedeniyle, ahaliyi idare edemez hale geldikleri için krala şikâyetinde bulunmuşlar; ancak, halkın kentin yüce hükümrani olarak gördükleri bu ilâhların etkisini yok edemedikleri için, valilerin pek çoğu kentlerini terk etmek zorunda kalmış, böylece de ülke kolaylıkla düşmanlarının eline düşmüştür. (Finkelstein 1960; 68) İsraillilerin, doğa tasvirlerinde ilâh olarak tapındıkları Hadad, Fenikelilerden geçmiş Milk veya Melkart gibi özel isimleriyle Baal’in adına açıkça armağanlar sunmuş oldukları da, tarihsel bir hakikattir.

6. TEK İLAH YA DA İLAHLARIN ÜZERİNDEKİ İLAH: YAHVE

Bütünüyle farklı bir yönelmeyi de beraberinde getirmiş olsa da, mahsulün bir kısmını kavmin fakirlerine ait kılarak bu hayırseverliği Kendisine ibadet olarak emretmiş bulunsa da; Yahve ile Baal, aynı sahada cenk eden iki ilâh görünümünde de değildir (Finkelstein 1960; 43). Zira Yahve, İsraillilerin Tanrısı olarak göklerin ilâhı konumundayken; Baal ise, karaların ve özellikle de toprağın bereketi üzerinde etkili olan yeryüzünün ilâhı durumundaydı. Ancak, Kenan diyarının kültürünü belirleyen ve Baal tapınmasından da daha önce ortaya çıkmış olan bu kült biçimi; yerleşik kent yaşamına geçişle ve toprak asilzadeliliğinin ortaya çıkışıyla çok yakından ilgiliydi (Kohler 1956; 86). Neredeyse Kenan diyarındaki her bir kent, bu türden yöresel ilâhlara sahipti. İsrail’de, Yahve, tek bir Tanrı olma yolunda ilerlemektedir. Yalnızca Yahve’ye tapınması gerektiği ve Onun diğer ilâhlarla asla eş tutulmayıp onların tamamının terk edilmesinin zorunlu olduğu isteminin pekiştirilmesinin yanında, suret tasvirleri olmaksızın bir tapınma tarzını da beraberinde getirmiş olması; sadece Yahve’ye atfedilecek olan şekilsel betimlemeleri men etmekle kalmamış, fakat bununla birlikte, elleriyle yapılan tüm ilâh tasvirlerinin reddedilmesini de sağlamıştır (Kohler 1956; 87). Yahve suretsiz bir tek Tanrı olarak kendisini kabul ettirince, şekil veya suret olan her ilâh, Yahve’nin karşısına çıkarılan sahte ve hayali bir ilâh durumuna düşürülmüştür (Finkelstein 1960; 49).

Yabancı ilahlara tapma eğilimi, böylesine bir katılıkla reddedilince; bu yasak, bütün güzel sanat ürünlerini de kapsamak suretiyle insan yeteneklerinin köreltilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Artık, elle yapılmış yabancı ilahlara tapınmak nasıl yasaksa, bu tür sanatlarla uğraşmak da en büyük günahlar arasında yer almıştır. Özellikle de ikinci emrin, ‘*kendin için hiç bir suret yapmayacaksın*’ (Kutsal Kitap, 2004; 406) yasağını getirmiş olması, bu gibi gayretlerin tamamının ‘*karşımda başka ilâhların olmayacaktır*’ (Kutsal Kitap, 2004; 611) buyruğuna göre yargılanmasına yol açtığından; sanatsal faaliyetlerin ve estetikle ilgili duyarlılıkların bu sahasına yönelik olumsuz bir

yargıyı da beraberinde getirerek, İsrail halkının sonraki nesilleri üzerin de kalıcı bir tesirde bulunmuştur (Kohler L, 1956; 93). Yahve'nin getirmiş olduğu ahit kuralları içinde, dökme suretlerin yapılmasını kesinlikle yasaklamış olması; on emrin esas vurgusunu oluşturmuştur. Şehir kültürünün birer sonuçları olarak da denilebilen, oyma ve dökme işlerine karşı kesin olumsuz tavrın takınılması, bu yöndeki tüm sanatsal faaliyetlerin neredeyse bütünüyle sonunu getirmiştir (Finkelstein 1960; 49). Oyma ve dökme tarzında olan tüm suretlerin yapılmasını 'ölüm getiren günahlar' kapsamına alarak karşı çıkılmış olunması, Kenan diyarındaki kültürün etkisiyle ortaya çıkmış olan ve sonradan da büyük ölçüde diğer uluslara da geçmiş bulunan bu suret ve tasvir ilâhlarının tamamının reddedilmesi; İsraililerde önünde hiç bir suret olmaksızın tapınmanın yolunu açmıştır (Kohler L, 1956; 101). Her hangi bir yabancı ilaha eğilme veya kendi için bir yarar umarak sevgiyle yönelme olduğu anda; bu ilâhın Yahve olmadığı ve dolayısıyla da bir başka ilâhı Yahve'ye karşı olarak yeğlediği sonucuna ulaşılmıştır. "Rab size ateşin içinden söyledi, siz sözlerin sesini işittiniz, fakat bir suret görmediniz. Horeb'de ateşin içinden Rab size söylediği gün bir suret görmediniz. Tanrınız Rabbin sizinle ettiği ahidini unutmuyasınız. Bu gün sana emrettiğim şeyi tut. İşte ben Amori, Kenanlı, Hitti Perizi, Hivi ve Yebusileri senin önünden kovarım. Kendin için dökme ilâhlar yapmayacaksın. Kendinizi sakının, ta ki Tanrınız Rabbin sizinle ettiği ahidini unutmuyasınız. Etrafınızda olan milletlerin ilâhlarından olan başka ilâhların ardınca yürümeyeceksiniz. İlâhlarını ateşle yakacaksınız, onların üzerindeki gümüşe ve altına göz atmayacaksınız." (Kutsal Kitap, 2004; 792).

Artık suretsiz bir ilâh İsraililerin kültüne bütünüyle hâkim olmakta ve Yahve'ye olan bağlılığın esasını, yapılan ahde sadık kalma oluşturmaktaydı (Finkelstein L., 1960 ; 53). Nitekim, aşağıdaki ifadeyle, ahit sandığının fetişist bir özelliğe sahip olduğu daha da açıklık kazanmaktadır. "Rabbin dağında üç günlük yol göç ettiler, onlara istirahat yeri bulmak için Rabbin ahit sandığı üç günlük yol önlerinde göç ediyordu. Ordugâhtan göç ettikleri zaman, Rabbin bulutu gündüzün onların üzerindeydi. Sandık göç ettiği zaman, Musa derdi; kalk ya Rab, düşmanların dağılsınlar, senden nefret edenler senin önünden kaçsınlar. Sandık konduğu zaman da derdi; Ya Rab, İsrail'in on binlerce binlerine dön.. Onlar Şiloda yiyip içtikten sonra Hanna kalktı. Kahin Eli Rabbin mabedinin kapı süvesi yanında kürsü üzerinde oturuyordu. Kavim ordugâha geldi, İsrail ihtiyarları dediler, Niçin bu gün Rab bizi Filistinlilerin önünde vurdu? Şilodan Rabbin ahit sandığını yanımıza alalım, aramıza gelsin, bizi düşmanlarımızın elinden kurtarsın. Kavim, Şiloya adam gönderdi, Rabbin ahit sandığını oradan getirdiler, Eli'nin iki oğlu Tanrı'nın ahid sandığıyla beraber oradaydılar. Ahid sandığı ordugâha girdiği zaman, bütün İsrail büyük bağrıyla bağırdılar ve yer ses verdi Filistiler, ordugâha Rabbin sandığı geldiğini bildiler. Filistiler korktular, çünkü dediler; Ordugâha Tanrı geldi, vay bize, bu kuvvetli ilâhların elinden bizi kim kurtaracak, çölde Mısırlıları her türlü belâlarla vuran bu ilâhlardır." (Kutsal Kitap, 2004; 397).

Göklerin hükümranlığını taşıyan ve muhtemelen kutsal sözlerin tabletler halinde saklanılmasını sağlayan bu ahid sandığının olağan üstü güçleri içerdiğine de inanılmaktadır. Savaş çıktığı zaman ahid sandığının muharebe alanına taşınmasının en önemli sebebi, sandığın üzerine Yahve'nin gizlice oturarak, hiç görünmese bile savaşın İsraillilerin kazanılmasını sağladığına inanılmış olmasıdır (Kohler L, 1956; 112). Şayet, önceden Yahve ile yapılan anda sadık kalınmışsa; savaşta zafer kesin demektir. Eğer Tanrı'nın söylediği emirleri tutulmamışsa, asi olunmuşsa, kudreti denenerek alametleri beklenilmekteyse; Yehova, İsrail'in düşmanlarından taraf olacak, yenilgi Tanrı cezası olarak algılanacaktır (Finkelstein L, 1960; 57). Nitekim, Yahve, düşmanı olarak gördüğü Filistinlilere seslenerek, '*Ey Filistiler, kuvvetli olun, erkekçe davranın, yoksa İbranilerin kulluk ettikleri gibi onlara kulluk edeceksiniz; erkekçe davranın ve cenk edin*' (Kutsal Kitap, 2004; 382) dememiş miydi? Böylece cesaret bulan '*Filistinliler cenk ettiler, İsrail vuruldu, herkes kendi çadırına kaçtı, çok büyük kırgın oldu, çünkü İsrailden otuz bin yaya düştüler. Tanrı'nın sandığı alındı, Eli'nin iki oğlu öldü.*' (Kutsal Kitap, 2004; 649). Musayla ilgili menkıbede, Yahve, İsrailin düşmanlarına kendi ordusunu hazırlamaktadır. "*Çadırın üzerinden bulut kaldırılınca İsrail oğulları göç ederlerdi, bulut nerede durursa İsrail oğulları orada dururlardı. İsrail oğulları Rabbin emrine göre göç ederlerdi, Rabbin emrine göre dururlardı. Rab, Musa'ya dedi; ineyeğim, seninle orada söyleyeceğim, senin üzerinde olan Ruhtan alacağım onların üzerine koyacağım; yalnız sen taşımayasın diye, kavminin yükünü seninle beraber taşıyacaklar; Rab size et verecek ve yiyeceksiniz. Rab tarafından bir yel çıktı, denizden bildircinlar getirdi.*" (Kutsal Kitap, 2004; 341).

Benzeri bir menkıbedeki ifadeyle, Yahve'nin gücü, neredeyse ahid sandığıyla bir tutulmuştur "*Rabbin önünde gençlerin suçu gayet büyüktü; çünkü bu adamlar Rabbin takdimesini hor görüyorlardı. Bundan dolayı Eli'nin evinin fesadı için ebediyen kurban ve takdime ile kefaretilmemecek diye Eli evi için and ettim. Filistinliler Tanrı'nın sandığını almışlardı. Tanrı'nın sandığı Ekron'a gelince, ekronlular feryat edip, 'Bizi ve kavmimizi öldürmek için İsrail'in Tanrısının sandığını bize getirdiler; İsrail Tanrı'sının sandığını gönderin, yine yerine gitsin, bizi ve kavmimizi öldürmesin.' dediler. Çünkü bütün şehirde ölüm şaşkınlığı vardı, Tanrı'nın eli orda çok ağır oldu, şehrin feryadı göklere çıktı.*" (Kutsal Kitap, 2004; 337). Ancak, Eski Ahid'in tesniye bölümünde ahit sandığı, daha çok, yasayı oluşturan Tanrı sözlerinin tabletler halinde korunup saklandığı bir kutudur. "*Taş levhaları, Rabbin sizinle ettiği ahidin levhalarını almak için dağa çıktığım zaman, dağda kırk gün kırk gece kaldım, ekme yemedim ve su içmedim. Rab bana Tanrının parmağı ile yazılmış iki taş levhayı verdi. Levhaların üzerinde, dağda ateşin içinden Rabbin sizinle konuştuğu bütün sözlere göre yazılmıştı. Bu kırk günün ve kırk gecenin sonunda, Rab bana iki taş levhayı, ahit levhalarını verdi. Rab bana dedi, kendin için evvelkiler gibi iki taş levhayı oy ve dağa yanına çık, kendin için ağaçtan bir sandık yap.*"

Parçaladığın evvelki levhalar üzerinde olan sözleri bu levhalar üzerine yazacağım ve onları sandığa koyacaksın. Akasya ağacından sandık yaptım, iki taş levhayı evvelkiler gibi oydum. Dağa çıktım, iki levha elimdeydi. Toplantı gününde Rabbin dağda ateşin içinden size söylediği on emri, levhalar üzerine evvelki yazıya göre yazdı, Rab onları bana verdi. Dönüp dağdan indim, levhaları yapmış olduğum sandığa koydum, onlar Rabbin bana emrettiği gibi oradadır.” (Kutsal Kitap, 2004; 261). Artık önemli olan, Yahve ile yapılan anlaşmaya sadık kalmaktır. Aşağıdaki ifadelerle, başka ulusların ilâhlarının terk edilmesi, hiç bir şekil veya suret önünde eğilinmemesi önemle vurgulanarak, verilen sözlerin tutulması istenmektedir. *“Bakın bu gün önünüze bereketi ve laneti koyuyorum. Bu gün size emretmekte olduğum Tanrınız Rabbin emirlerini dinlerseniz, bereket; Tanrınız Rabbin emirlerini dinlemezseniz ve bilmediğiniz başka ilâhların ardınca yürümek için bu gün size emretmekte olduğum yoldan saparsanız, lanet! Atalarının Tanrısı olan Rab, mülk edinmek için sana verdiği memlekette, yer üzerinde yaşayacağınız bütün günler yapmak üzere tutacağınız kanunlar ve hükümler bunlardır. Mülklerini alacağınız milletlerin yüksek dağlar üzerinde, tepeler üzerinde ve her yeşil ağaç altında ilâhlarına ibadet ettikleri bütün yerleri mutlaka harap edeceksiniz; onların mezbahalarını yıkacaksınız, dikili taşlarını parçalayacaksınız, onların Aşerlerini yakacaksınız, ilâhlarını baltalayacaksınız, o yerde adlarını yok edeceksiniz.”* (Kutsal Kitap, 2004; 854).

7. SONUÇ

Yahve dininde bu tek Tanrı anlayışının yetkinleştirilmesi, İsrail dilindeki 'El' kavramının oluşturulmasına ve tek Tanrı anlam içeriğine kavuşturulmasına bağlı olmuştur. Yarı göçebe kavimlerinin ilâhları olan 'elim', yerleşik yaşama geçmiş olan çiftçilerin ilâhı Baalim'e karşı çıkmıştı. Sebt günüyle ilgili dinsel âdetler, İsrail'i tümüyle farklı bir ulus haline getiren Yahve yolunda, sünnetin yanında özel bir öneme de sahip olmaya başlamıştır. İsrail ulusunun Tanrıya karşı üstlendiği görevlerinin bu ayırt edici niteliği, sünnetin Tanrıyı hoşnut kılıcı bir yaşama tarzını gerçekten tek başına garanti edememesi sebebiyle de; Sebt günü, inananlara gelen en temel emirlerin odağını oluşturmuştur. Sebt günüyle ilgili Tanrıdan geldiğine inanılan emirlerin, süreklilik göstermesi ve beraberinde yaşamın tamamına yayılmış olması, öneminin giderek daha da artmasını sağlamıştır. Böylece, Sebt günüyle ilgili emirler; öldürme, ilâhlara tapınma ve kandan hoşlanma gibi yasaklarının içerdiği öneme eş değerde bir etkiye sahip olmuştur.

Yaşam veren ve akıl ağacı olarak anılan, hepsinden önemlisi ana namıyla tapılan, kraliçe Asherah (Aşera), tanrı ailesinin koruyucusu olmuştur. Kenan diyarının en yüce tanrısı ve kutsal tanrı ailesinin babası El, sonradan El'in yerini ve bütün güç ile niteliklerini devralarak tüm tanrısal varlıkların üzerine çıkan Baal erkek insan olarak betimlenmiş, resmedilmiştir. El, Baal, Aşer gibi Yahve de insan biçiminde düşünmüş; ancak, tanrısal tasvirlerle

şiddetle karşı çıktığı için, Yahve resmedilmemiş, soyut olarak düşünmüştür. Put diye aşağıladığı Kenan tanrılarında (El, Baal) her ne varsa, Yahve'nin kendisinde de vardır. Gözü vardır görür, ağzı vardır konuşur bazen alevler çıkarır, eli vardır kavrar, ayağı vardır gökten iner, burnu vardır solur, ruhu vardır yaşar, işitir ve bilir, kısacası her yönüyle insan biçimindedir. Üstelik Yahve'nin insani duyguları da vardır. Çok kıskançtır, çabuk öfkelenir ve tehditler savurur, kincidir Yahve; fakat üremez, çiftleşmez yani cinsel ilişkiye girmez, insanlarla soy bağı kurmaz, inanlarının adını anmasını bile istemez, yemek yemez ve su içmez, ancak ikramı da geri çevirmez, Mamre meşeliğinde üç adamdan biri olan Rab sıcak pide ve besili buzağı yer, yemekten önce ellerini ve ayaklarını yıkar, insandan ayrı tek başına gökte tahtına kurulmuş bir haldedir. İnsan biçimindeki betimlemelerine ve hallerine rağmen Yahve tanrıdır, üstelik tek tanrıdır; fakat yerini aldığı El ve Baal birer puttur.

KAYNAKLAR

- Albright, W.F. (1968). *Yahweh and the Gods of Canaan: A Historical Analysis of Two Contrasting Faiths*, New York.
- Baech, L. (1941). *The Essence of Judaism*, London.
- Finkelstein, L. (1960). *The Jews: Their History, Culture and Religion*, New York.
- Hooke, S.H. (1938). *The Origins of Semitic Ritual*, New York.
- Jacobs, L. (1998). *A Jewish Theology*, New York.
- Joseph, M. (1964). *Judaism as Creed and Life*, London.
- Kohler, L. (1956). *Hebrew Man*, London.
- Oesterley, W.O. (1930). *Hebrew Religion: It's Origin and Development* London.
- Paton, L.B. (1910). *The Early Religion of Israel* Boston.
- Pritchard, J.B. (1950). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, New York.
- Yıldırım, M.H. (2010). *Yahudi ve Hristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi*, İstanbul.